

LAKATOS ÉVA

A léghajón való kiadástól a csavargók újságjáig

Sajtótörténeti különlegességek, furcsaságok

Trócsányi Zoltán, az OSzK Hírlaptárának egykori vezetőjére hivatkozunk, aki sem magához, sem a *Magyar Könyvszemlé*hez nem találta méltatlannak, hogy rövid cikkben tegye közzé: egércsalád rakott fészket az OSzK-ban őrzött *Honderű* (1843–1848) egyik kötetében. A történet közzétételét azzal indokolta, hogy az összerágott reformkori folyóirat még ebben az állapotában is értékes – a benne megmaradt metszetek miatt.¹

Az alább felvonultatott furcsaságokat mi sem önmagukért tartjuk fontosnak, hanem mert különlegességeikben is általános törvényszerűségek: a sajtó életrevalóságának, alkalmazkodóképességének, s ezen túlmenően belső mechanizmusának tetszetős megjelenítői.

Indulásként tisztáznunk kell: mihez képest válik egy kiadvány érdekessé, szokatlanná, esetleg megmosolyogtatóvá. A válasz viszonylag egyszerű: a tárgykörünkbe kíváncsi lapok azzal keltenek figyelmet, hogy eltérnek az időszaki kiadványok megszokott formáitól – részben anyagukban, részben előállításuk módjában, de előfordul, hogy hírszerzésükben és terjesztésükben; illetve sok esetben azáltal, hogy az olvasók egy nagyon sajátos és szűk köréhez kívántak szólni.

Szokatlan helyen és módon működő szerkesztőségek

A „mihez képest” kérdését ezúttal nem szükséges részleteznünk. A szerkesztőségek és nyomdák általában állandó székhellyel és földrajzilag meghatározott helyen működnek. A rendkívüli az, ha egy lapot ettől eltérő viszonyok között állítanak elő, például az Atlanti óceán közepén. Az *Újság* egyik 1904-ből származó híradásában olvashatunk egy ilyen vállalkozásról; arról, hogy a Liverpool és Queenstown között közlekedő Campania nevű gőzhajón saját lapot adtak ki az úton lévők számára. Az így szerkesztett *Cunard Daily Bulletin* a drót nélküli távíró segítségével ugyanis kapcsolatot tudott tartani az egész földkerekséggel, s olvasói nem maradtak le a világ változásairól.²

E rendkívüliség csak Közép-Európából nézve látszott feltűnőnek és egyedinek. Egy öt évvel későbbi hír arról tudósít, hogy a *Cunard Daily Bulletin* ötlete

¹ TR[ÓCSÁNYI] Z[oltán]: *Egércfészkek a Honderűben.* = Magyar Könyvszemle 1941. 425–426.

² *Napilap az óceánon.* = Az Újság 1904. jún.12., 12.; jún.4.,11.

követőre talált egy másik hajójáraton. Hamburg és Amerika között – már szintén kiadtak egy „óceán-lapot”.³ S ha tovább kutatnánk, bizonyára kiderülne, hogy az ilyen vállalkozások utóbb annyira elszaporodtak, hogy megszűntek kuriózumok lenni.

Legalább is erre utal egy cikk, amely arról számol be, hogy a többhetes tengeri út részvevőinek tájékoztatása már korábban is felkeltette a lapcsinálók üzleti érdeklődését. Az *Ország-Világ* egy korábbi híradása ugyanis arról számolt be, hogy az állandó székhelyű *New-York Herald* külön szerkesztőt küldött az Amerikába tartó óceánjárókra, aki (az ekkor még nem létező rádióüzenetek helyett) a fedélzeten keletkezett híreket jegyezte, majd a kikötés előtti napon leadta a hajó elé küldött naszádnak. Ez továbbította azokat a szárazföldre, ahol kinyomtatták, s még a kikötés előtt alkalmi kiadványként visszajuttatták. Ki ne vett volna meg egy ilyen egyedi „emléket”?⁴

A következő mozgó-szerkesztőség szintén az Újvilággal kapcsolatos, s hírszolgálatára még az előbbieknél is gyorsabb. Arról a vállalkozásról van szó, amely a New York és San Francisco között közlekedő expressz vonatra telepítette a szerkesztőséget és nyomdát. Munkatársai az óceánjáróhoz hasonlóan gyűjtötték a híreket, azzal a különbséggel, hogy a közbeeső állomásokon is kiegészítették azokat az erre szerződött helybeli kollégák anyagával. S lelemény a lap technikai előállítására is: nyomdáját a vasúti kerekek termelte energia működtette. Az első ilyen expressz-újságról szóló híradás 1893-ból való, s elmondja, hogy a Rob Edwards által kiadott *Expressz-Times*nek több tízezer előfizetője volt, mert a vonat utasai mellett el tudta azt adni az érintett nagyobb állomásokon is, ahol nemcsak tudósítói, hanem terjesztői is voltak.⁵

Az óceánjárók kiadványaihoz hasonlóan ez a megjelenési forma is utóbb kivirágzott. Az 1909-es közlemény már egy új, *Transcontinental* című lap sikerét dicséri.⁶

E két vállalkozás mögött szigorú üzleti megfontolások húzódtak. A szerkesztés helye és módja tekintetében azonban vannak olyan kezdeményezések is, amelyekben csak az extravagancia érvényesült. Ilyen furcsaságról tudósít például 1909-ben a *Temesvári Hírlap*, amely szerint egy angol kiadó, George B. Clellan kibérelt egy Hoosier nevű léggömböt, és annak kosarában helyezett el egy kis amerikai gyorsajátót, két újságíróval és két kéziszedővel. Nevezettek azt a feladatot kapták, hogy a levegőben írjanak s adjanak ki egy lapot. Váratlan esemény is színezte útjukat: Hamilton városa közelében ugyanis egy dühös farmer rálőtt a szokatlan jelenségre, de szerencsére a golyó csak a kosarat súrolta. Nem hiányzott tehát a szenzáció sem a *Dayton Journal* első és utolsó (egyoldalal) számából.⁷

³ ... az óceáni lapok. = *Temesvári Hírlap* 1909. jún. 5., 3.

⁴ A sajtó a tengeren. = *Ország-Világ* 1883. jan. 27., 75–76.

⁵ MULLEM, Louis: *A gőz-újság*. = *Budapesti Hírlap* 1893. okt. 16., 17–18.

⁶ *Excentrikus hírlapok*. = *Otthonunk* 1914. máj. 1., 2–3.

⁷ *Hírek a levegőből*. = *Temesvári Hírlap* 1909. júl. 15., 5.; *Újság a levegőben*. = *Typographia* 1922. ápr. 21., 3.

Hasonló farsangi tréfának tekinthető két egymástól független sájci „szerkesztő” lapja, a *Bodensee Zeitung*, illetve a *Zürichsee Eiszeitung*, amelyeket az 1900-as évek elején a Bodeni, valamint a Zürichi tó jegén állítottak elő. Természetesen csak azokban az években, amikor a tó úgy befagyott, hogy megtartotta a nyomdagépeket. Nem csoda tehát, ha a fenti két cím megjelenései között hosszú évek teltek el. A *Zürichsee Eiszeitung* második számával így is majdnem baj történt: hirtelen olvadni kezdett, és a gépeket csak az utolsó pillanatban sikerült a partra menteni.⁸

Zárópéldaként: a Hold felszíne mint szerkesztőség még csak utópiaként merült fel: Stanislaw Lem vetette fel *Az emberiség egy perce* című regényében.⁹

A szerkesztők személyének rendkívülisége

Elsőként a múlt századból, a Bostonban megjelenő *Elle* című lapot kell megemlítenünk, amelyet egy hölgy alapított, s a szerkesztőség, de a nyomdai személyzet is kizárólag nőkből állt. E különös újságban a férfiaknak még csak a nevét sem volt szabad leírni, illetve kinyomtatni. Mint a feminizmus harcos képviselője, a szerkesztő, Rati Holbourne első vezércikke meg is indokolja ezt, mondván: „a brutális erő, az önhittség és az egoizmus ide be nem juthatnak”. Terjesztésének legfőbb érdekessége, hogy előfizetőinek döntő többsége – férfiakból verbuválódott.¹⁰

Ugyancsak Amerikában, Ohio államban adták ki az előző századfordulón a gyerekeknek szánt *Boys Own Papert*. Szerkesztője 1914-ben a kilencéves Henry Campell volt, aki munkatársait is kizárólag a maga korabeli „tollforgatók” közül válogatta. Az ötlet jól bevált, s szerkesztője azt remélte, lapja éppúgy fel fog „nőni”, mint ő maga. Igaz, időközben fokozatosan elvesztve ifjúsági jellegét.¹¹

Szerkesztőjének személye miatt ugyancsak ide, a kuriózumok körébe tartozik a harmincas években, Prágában megjelent *A Mi Küzdelmünk* című kiadvány, amely a testi hibában szenvedők szemléjének vallotta magát. Szerkesztője egy kéz nélküli, sérült ember, Filip Ferenc volt, aki – a lábával írt és „szerkesztett”. Első vezércikkét az alábbi mondattal kezdte: „A mai szám az első, amely lábaim alól (mert kezeim nincsenek) kikerült, s ezért arra kérem az olvasót, hogy munkámat ne részesítse mindjárt kemény bírálatban”.¹²

Ide kívánczik az angol „szerkesztő” is, aki valójában nem kívánt újságot csinálni. Lapját, az *Anti Top Hutot* különös és vagyonos nagybátyja alapította, s kizárólag azért, hogy közleményeiben a cilindervelet ellen hadakozzék. A hetente nyolc oldalon megjelenő kiadványt sok ezer példányban készítette – és ingyen oszto-

⁸ *Harmincöt nyelvű újság ...* = Pesti Hírlap 1944. szept. 21., 4.

⁹ LEM, Stanislaw: *Az emberiség egy perce*. Bp. 1988. Európa K. 126–127.

¹⁰ *Nőnemű újság*. = Budapesti Hírlap 1889. okt. 15., 6.

¹¹ L. 6. jegyz.

¹² *Kéz nélküli szerkesztője van egy prágai lapnak*. = Prágai Magyar Hírlap 1933. jan. 12., 6.

gatta. Végrendeletében vagyónát és lapját unokaöccsére hagyta, azzal a kikötéssel, hogy az köteles az *Anti top Hut* kiadását tovább folytatni. Az örökös, igaz nem tartozott a cilindert ellenzők táborához, s neveltségessé sem kívánt válni, de ugyanakkor az örökséghez is ragaszkodott. A „feladatot” úgy oldotta meg, hogy az örökölt lapot mindössze három példányban jelentette meg: az egyiket magának, a másikat a nyomdának, a harmadikat pedig a végrendeletet végrehajtó ügyvédnek szánva.¹³

Zárójelben jegyezzük meg, hogy a csökkentett példányszám tekintetében nem az *Anti Top Hut* áll az első helyen. Létezett olyan újság is, amely csak egyetlen példányban készült. Megrendelője és olvasója a francia császár, Napóleon volt. A *Mercure de France* munkatársát, Joseph Fievée-t bízta meg, hogy gyűjtse össze – kizárólag az ő számára – Franciaország felségsértő pletykáit s minden olyan vád vagy botrány hírért, amely kapcsolatos volt családjával és környezetével.¹⁴

Tegyük hozzá. Ebben a kérdésben Napóleon nem állt egyedül. Maga Ferenc József is élénken figyelte a monarchia sajtóját. A legelsőnek megjelenő napilapnak, a *Fremdenblatt*nak a rotációs gépből kikerülő – „még meleg” – példányát külön fiáker vitte hajnali négy órakor a Burgba, hogy a korán kelő császár még időben tájékozódhasson. Ám azt is tudni akarta, mi van a többi újságban. Ezért Dóczy Lajos, a külügyminisztérium sajtóosztályának főnöke külön – ugyancsak egyetlen példányban megjelenő – lapban foglalta számára össze az ország külföldi híreit. Önálló részleget szervezett a minisztériumon belül, amelynek tagjai – a bécsi lapokon kívül – módszeresen figyelték a magyar, a lengyel, a cseh, a szlovák, a román, a szerb és a horvát sajtót. Ugyanazok rövid kivonatokat készítettek a fontosabbnak látszó hírekből. Ezeket a főtisztviselők megrostálták, majd a délután kettőre várt „lapot” maga Dóczy öntötte végső formába. (Gondosan egyensúlyozva aközött, hogy semmi lényeges ne maradjon ki, ám egyben olyan se kerüljön bele, ami ok nélküli „izgalmat” okozna.)¹⁵

Megmosolyogtató, de a maguk logikája szerint nagyon is ésszerű azoknak a motívumoknak a sora, amelyek „különleges” és „különc” szerkesztőink vállalkozásai és ötletei mögött álltak. Nem volt érdektelen például Horatio Bottomley, a *The Sun* kiadójának az elhatározása, hogy a londoni napilap 1902. április 1-jei számának szerkesztését – erre az egyetlen napra – átadja az angol főváros kedvenc komikusának, Dan Leno-nak. Az április tréfa kitűnően sikerült, a szerkesztővé előléptetett bohóc, táncos és énekes maga mellé vette munkatársnak Herbert Cambell-t, London másik ismert komikusát, akivel – szabad kezét kapva – olyan

¹³ *Az enniváló újság és a három előfizetős újság. A világ legfurcsább újságjai és az újságírás furcsaságai.* = Komáromi Lapok 1934. júl. 7., 4., *Három példányban megjelenő újság.* = Brassói Lapok 1938. máj. 1., 15.

¹⁴ L.13. jegyz.

¹⁵ *Hogyan csinálták Ferenc József magánújságját?* = Napló (Szabadka) 1933. márc.25., 15. A tájékoztatásnak e szelektív formája óhatatlanul emlékezetünkbe idézi a pártállamnak – csak a felső vezetés számára készülő és MTI Bizalmasnak nevezett kiadványsorát; amely ugyan állítólag ezer példányban készült, de csak a megfelelő beosztásban levők jutottak hozzá.

számot állítottak össze, amelyet az első oldaltól az utolsóig ők írtak. E különkiadás tele volt aktuális viccekkel. A vezércikk a humor mindenhatóságát hirdette, a parlamenti tudósítás a bohócok új minisztériumának felállítására tett javaslatot, s egyben mellékelte is a kormány miniszterjelöltjeinek arcképeit – amelyek kivétel nélkül Dan Leno arcvonásait viselték. A *The Sun*nak ez a kiadása több mint egy millió példányban kelt el ...¹⁶

Humor és bizonyos öngúny lengi át az Amerikában, Arizonában kiadott *Tombstone Epitaph* elnevezését is. Első szava sírkőt jelent, ugyanakkor azt a helységet is, ahol megjelent. Tombstone ugyanis az egykori aranyásók települése volt, s nevét első lakói adták, utalva a hely, az itt végzett munka embertelen körülményeire. A *Tombstone Epitaph*-nak nemcsak a címe, de szerkesztőjének személye is messze van a szokványostól. Lapjának 19. századvégi indításakor Richard Caleb Shaw még maga is a cowboyok életét élte, és a szerkesztést is vadnyugati viszonyok között: „ollóval, csirizzel és revolverrel” végezte. Ismerte a Wild West valamennyi legendás alakját, s szerencsés lévén: túl is élte azokat. Lapjában utóbb színes nekrológokban örökítette meg arcképeiket.¹⁷

Utolsó két szerkesztőnk a lapkiadás Don Quijotéjeként jellemezhető. A norvégiai származású Lers Möller egymaga vállalkozott arra, hogy a 19. század hatvanas éveiben megindítja szigetországa, Grönland első újságját. 1862-ben Koppenhágába utazott, s az ott töltött nyolc hónap alatt megtanulta a betűszedést, a könyvnyomtatást, a kötészetet és a fényképezés mesterségét. Hazájába visszatérve első dolga volt, hogy megalapítsa az *Utvagagdliut*-it. E különös című lap részben a grönlandi változásokról írt, részben pedig a szigetre kikötő hajókról kapott híreket adta tovább, időnként a szerkesztő vidám vagy éppen szomorkás hangulataival kiegészítve. 300–400 példányban jelent meg és Lers Möller ingyen osztogatta eszkimó olvasóinak.¹⁸

A lapszínálás másik úttörője (az előző századfordulón) az angliai Devon grófság egy kis falujában, Harlandban tevékenykedett. Thomas Cory Burrow – a grönlandi Möllerhez hasonlóan – egymaga vállalkozott, hogy összegyűjtse és kiadja a település híreit, s kerékpáron maga végezte el lapja terjesztését is. A *Harland Chronicle*-t 1898-ban indította és a kor gyakorlatának megfelelően első oldalán hirdetéseket közölt, majd hírek következtek – születésekről és halálozásokról, az esedékes ünnepekről, az időjárásról s egyéb eseményekről. Burrownak csak időnként akadt gondja: meglehetősen szerény anyagiakkal rendelkezett és rászorult előfizetőinek támogatására, akik viszont nem mindig voltak pontosak.¹⁹

¹⁶ *Bohócok újsága*. = Aradi Közlöny 1902. ápr. 10., 8–9.

¹⁷ *Meghalt New Yorkban az egyetlen cowboylap szerkesztője*. = Magyar Hírlap 1934. dec. 30., 12.

¹⁸ *Egy grönlandi lapszerkesztő*. = Magyarország 1904. jan. 7., 9.

¹⁹ *Válság fenyegeti a világ legeredetibb lapját*. = Szabadság (Nagyvárad) 1938. júl. 4., 8.

Újságpapír helyett ...

A legmeglepőbb furcsaságokkal a szokásos laphordozó, a papír helyettesítésében találkozunk. Ezek egy része természetesen tiszavirág-életű kuriózum, de szép számmal akadnak köztük olyan változások is, amelyek szervesen kapcsolódnak a hírközlés új formáihoz és a mögöttük álló technikai fejlődéshez.

A kuriózumokkal kezdve, elsőként a vízmentes papírra nyomott lapokról szólnánk, amelyeket – vízhatlanok lévén – a fürdőzők vízben is gond nélkül kézbe vehettek.²⁰ Az újítást bevezető *Naiade*, úgy látszik, népszerűvé vált, mert az 1900-as évek elején – rövidesen követője, sőt versenytársa is akadt.²¹ A fürdőzéshez kapcsolódott a franciák másik – vászon alapanyagú – lapja, a *Grand Journal*, amelyet tulajdonosa az olvasás után alkalmasint törülközőként is felhasználhatott.²²

A textíliánál és a franciáknál maradvá: számos sajtótörténeti visszaemlékezés említi az 1831-ben, pamutvászonra nyomott furcsaságot, amelyet kiadója „politikus zsebkendő”-nek keresztelt el. E „lap” természetesen híreket és cikkeket tartalmazott, de alkalmasint a címében jelzett funkcióra is használni lehetett.²³ S követője is akadt az olasz *Fazzolettó*-ban, amely hasonló anyagból és formában készült.²⁴

Külön bekezdést érdemel az 1900-as évek elején, Madridban megjelentetett *Luminaria*. Olyan nyomdafestékkal állították ugyanis elő, amely a sötétben látható és olvasható volt.²⁵ Ennek is volt olasz utángója, *La Lampara* címmel.²⁶

A lapcsinálás újítói gondoltak a szépre, az „esztétikumra” is. Néhány ötletes szerkesztő rendkívüli alkalmakkor nem mindennapi papíron, hanem selyemnyomatokon jelentettek meg. Ezt példázzák a *Maros* 1904. aug. 20-i illetve a *Czeplédi Közlöny* 1916. nov. 26-i számai (ez utóbbi I. Ferencz József halála alkalmával.) – Az is előfordult, hogy a kiadók illattal kedveskedtek előfizetőiknek. Egy ilyen meglepetésről a *Családi Lapok* már 1854-ben beszámolt. Híradása szerint egy észak-amerikai vállalkozó olyan újságot adott ki, amelyből szétnyitáskor – rózsairat szállt fel.²⁷

Ezzel még nem értünk végére a képtelenségeknek. Az 1930-as években arról olvashattak, hogy Franciaországban feltalálták – az ehető újságot. A *Regal Quotidien*-t egy tésztagyár nyomatta – vékony tésztára és szövegét csokoládéval „szedette”.

S ez az ötlet felbukkant a Tengerentúlon is. Baltimoreben egy olyan lapot jelentettek meg, amelynek „papírja” vékony cukorrétegből készült.²⁸

²⁰ KOCZY Anikó: *Az a szépséges időszakai sajtó*. = Könyv Könyvtár Könyvtáros 2001. 6.sz. 25–35.

²¹ *Amerika nemcsak a legendás Arizona Kikker hazája ...* = Temesvári Hírlap 1909. jún.5., 3.

²² L. 21. jegyz.

²³ *Kuriózumok az újság történetéből*. = Reklámélet 1937. márc., 9.

²⁴ L. 21. jegyz.

²⁵ L. 13. jegyz. és *Furcsa újságok*. = Otthonunk 1912. júl. 18., 3.

²⁶ L. 13., 29. jegyz.

²⁷ L. 29. jegyz.

²⁸ L. 13., 20. jegyz.

Az ötletek kifogyhatatlannak látszanak. Következik a ruhadarab, a ruházat: A *Reklámélet* 1937-es híre szerint az Egyesült Államokban megjelent az „ingmell” újság. Háttérül tudni kell, hogy a 20-ik század elején a kevésbé tehető, de eleganciára valamit is adó férfiak ingük mellő felületére préselt papír anyagból készült ún. ingmellelt helyeztek. Praktikus volt, alkalomtól függően színben, méretben változtatni lehetett. Erre a szokásra építve a kiadók speciális ingmellekre is nyomtattak lapokat: cikkel, hírekkel, s alkalmasint folytatásos regényekkel is.²⁹

Az újsághordozók között találhatunk egészen földönjáró megoldásokkal is. A *Giornale pro Fumatione* például vékony cigarettapapírra nyomták, egyszerűen azon meg gondolásból, hogy kiolvasva, majd feldarabolva tulajdonosaik utóbbi cigarettát is sodorhattak belőle.³⁰ (Az idősebb korosztály talán még emlékezhet az 1944–45-ös évekre, amikor a keletről jött megszállók közönséges újságpapírba sodorták a mahorkát.)

E kettős felhasználás gondolata szerepel abban a néhány évvel ezelőtt felbukkant franciaországi hírben is, amely arról tudósít, hogy a *Petit Lutin* (*Kis Huncut*) egyszerű toalettpapírra nyomtatja közleményeit.³¹ Az újításnak magyar követője is akadt: 1991-ben a *Nagy Dolgok* című, – alcímében „környezetbarát szaglap” – szintén gurigányi WC papíron jelent meg.³²

A bemutatott anyagi természetű változatok mellett kuriózzummá tehet egy kiadványt annak a szokásostól eltérő mérete is. Az ún. „legkisebb” és „legnagyobb” újságok példáiról van szó, amelyek többségének csupán szenzációhajhászás az indíttatása. De adódhatnak olyan történelmi helyzetek is, amelyekben a lekicsinyítés mögött ésszerű megfontolások álltak: például 1871-ben a Párizsi Kommun idején, amikor az ostromlott fővárosba csak léghajó-posta járt, s az nem vállalhatta egy bizonyos súlyon felül a napilapok szállítását. A londoni *Times* ezért 8-adrétű levélpapírra kicsinyítette le magát, hogy minél nagyobb számban juthasson célba.³³

A kis vagy nagyméretű lapok azonban mégiscsak a kicsinyítés vagy nagyítás öncélú versenyében születtek és születnek. Jelenlegi ismereteink szerint a legkisebb mini-újság a *Csaba* című reklámlap, amely 21×31 mm nagyságával tartja a világrekordot. (Gutenberg emlékévében jelent meg 2000. szept. 15-én Békéscsabán.)³⁴

Ezzel szemben a világ legnagyobb újságát tudomásunk szerint – Argentínában nyomták, nem kevesebb mint 2 méterszer 3 méter nagyságban. A közoktatási minisztérium adta ki – és háborús körülmények között, mindössze két oldalból állt, minden település csak egyetlen példányt kapott belőle, s azt plakátként ragasztották ki.³⁵

²⁹ L. 23. jegyz.

³⁰ L. 21. jegyz.

³¹ *Kelendő a Kis Huncut Franciaországban.* = Népszava 1998. febr. 19., 20.

³² L. 20. jegyz.

³³ *Fényképezett hírlap.* = Posta Közlöny 1871. jan. 8., 3.

³⁴ L. 20. jegyz.

³⁵ *Két méter széles és három méter hosszú újság.* = Keleti Újság (Kolozsvár) 1944. jan. 20., 6.

Plakátújságtól az elektronikus sajtóig

Az argentin kezdeményezés – alakjában és felhasználási módjában – tulajdonképpen a sajtó legősibb formájához nyúlt vissza: a római császárság korába, amikor a városközpontokban táblákra jegyezve, ún. „acták”-ban tették közzé a legújabb rendeleteket és tudnivalókat. A jól szervezett központi adminisztráció az egész birodalomban kötelezővé tette az „Acták” kifüggesztését. S ezek tartalma hasonlított korunk újságjainak a beosztására: vezércikkkel kezdődött, amely rendszerint a belpolitikáról és gazdálkodásról szólt, majd a szenátus üléseivel és fontosabb tárgyalásaival folytatódott; de tájékoztatott különféle családi eseményekről: házasságról, születésekről és válásokról. (Legalábbis erről szólnak Plinius levelei és Tacitus írásai.)³⁶

Arra is emlékeztetnünk kell, hogy Amerika felfedezését követően az újkori újságkezdeményezések szintén plakátokhoz, falragaszokhoz hasonlítottak. Azzal a különbséggel, hogy a híreket hordozó anyag ekkor már a papír és a nyomtatott betű volt. Az elmúlt két évszázadban viszont a közszemlére tett hír már csak a sajtó különleges formájának számított, amelyet egyre ritkábban – s csak bizonyos körökben és történelmi helyzetekben használtak. A plakátújsággal szoros rokonságban álló faliújságok például az 1917-es orosz forradalom után váltak általánossá. A gyárak, műhelyek, munkásotthonok folyosóin kifüggesztve a helyi intézmények és munkahelyek híreit közvetítették, de a polgárháború papírhiányos éveiben sokszor a nyomtatott újságot is helyettesítették.

Jámborabb szerepet játszottak viszont azok a faliújságok, amelyeket iskolákban és más ifjúsági intézményekben függesztettek ki, s csupán az adott szűk közösséghez szóltak. Egyetlen példaként az 1937-ben a *Werbőczy Diákélet*ben olvasható hírre utalunk, ahol bejelentik a *Riadó* című plakátújság megjelenését – „a földszinti folyosón”.³⁷

Az iskolai faliújságokhoz lenne kapcsolható a diákok készítette lapok hosszú-hosszú sora, amelyeknek számos klasszikusunk – Ady Endrétől, Devecseri Gáboron, Mikszáth Kálmánon át Radnóti Miklósig – is munkatársa volt. Viszonylagos ismertsége miatt ehelyütt eltekintünk e kör bemutatásától. Egyedül az 1867–1868-ban megjelent *Szünórákat* emeljük ki, amelyet egymaga Berzeviczy Albert, az MTA későbbi elnöke írt és szerkesztett, s amelyről megfélekedezett a szakirodalom.

A plakátújság egészen sajátos formájától tudósít a *Bácsmegyei Napló* 1913-as évfolyama. Újvidéken ekkor még magyar nyelvű napilap nem jelent meg – csak hetilapok. A közönség gyors tájékoztatására Mayer József, az újvidéki „Elit” kávéház tulajdonosa (aki egyben újságíró is volt) kávéházában kifüggesztett plakátokon tette közzé friss értesüléseit. Ezeket naponta háromszor maga gyűjtötte össze telefonján, kivonatolta azokat, s kávéháza egyik oldalfalát a piros és fekete betűkkel írt híreivel tarkította.³⁸

³⁶ HARASZTHY József: *A hírlapokról*. = Grafikai Szemle 1893. jún., 100–102.

³⁷ *Riadó*. = *Werbőczy Diákélet* 1937. okt. 15., 12.

³⁸ *Plakát újság Újvidéken*. = *Bácsmegyei Napló* 1913. jan.22., 3.

A plakátújság rokonának tekinthetjük a Budapesten a múlt század utolsó éveiben felállított ún. „forgó újság” is. A Kossuth Lajos utcában működő Újságírói Sorsjáték-Kezelőség kirakatában felállított hat oldalú, géppel forgatott oszlopot nevezték így; amelyen tizenkét budapesti napilap fejlécének adott helyet. Címeik alatt az illető lapokhoz érkezett távirati tudósítások voltak olvashatók. Ezek óránként változtak, s érthető módon vonzották a járókelőket; akik – ha már az irodában voltak – a legtöbbször megvették az itt árusított sorsjáték-szelvényeket is.³⁹

Ilyen olvasó-csalogató volt az a látvány, amelyet harminc évvel később *Az Est* kiadóhivatalának kirakáiban állítottak ki. Tábor János, a *Reklámélet* munkatársának ötlete nyomán egy életnagyságú rikkancs alakjáról van szó, aki a kezében újságot tartott, s ennek oldalain váltották egymást a hírek.⁴⁰

Ugyancsak *Az Est*-lapokhoz fűződik a hírközlésnek az az új formája, amely látványosságban minden korábbit felülmúlt. Villanyújságnak nevezték, s 1924. március 23-án állították fel először az Oktogon terén, majd három év múltán, 1927. március 22-től rendszeressé tették adását. A villanyújságot egy magyar fiatalember, Riember Béla találta fel. Lényege: több emeletnyi magasságban egy kiválasztott ház homlokzatán, 15–20 méter hosszúságú adás-felületen négyezer darab villanykörte felhasználásával száznegyven centis betűket tudott megjeleníteni. A betűkből szavak, majd mondatok álltak össze, s ezek viszonylag lassú ütemben, balról jobbra mozogva közvetítették a híreket. Egy-egy hírcsomagot követően pedig folyamatosan feltűnt *Az Est* fejléce és előfizetési felhívása.⁴¹ – Megemlítjük, hogy Riember Béla találmányát először Londonban adta el, s a *Daily Express* alkalmazta először Európában. A húszas évek elején New Yorkot, Párizst és Berlint követően Budapest volt az ötödik főváros, amely átvette.

Az Est kezdeményezésének népszerűségét jelzi, hogy 1931-ben a *8 Órai Újság*, 1934-ben pedig az *Újság* is felállított egy-egy villanyújságot a fővárosban.

Röviden meg kell említenünk a hangos hírközvetítés néhány kísérletét is. Az *Esti Kurír* például 1932 júniusában hangos újságot működtetett a Római parton. Megafonok közvetítették szombat-vasárnap és ünnepnapokon a lap híreit – a pihe-nőidejüket töltő strandolóknak.⁴² Egy másik ilyen vállalkozás „Beszélő újság”-nak nevezte magát, s *Fáklya* címmel kívánt az előbbiekhöz hasonló módon működni 1929-ben, Debrecen központjában.⁴³

E ma már elavultnak tűnő próbálkozásoknál eredményesebbnek ígérkezett egy tíz évvel későbbi magyar találmány, amely ún. fényhanglemezen próbált megszólalni. Szántó Jenő találmányának lényege – a gramofonlemezekhez hasonló, sűrített papírból készült lemez. Ennek nyomdatechnikai úton felvett hullámvonalai tartalmazták a híreket. Megszólaltatását egy izzólámpa végezte, amely a lemez-

³⁹ *Forgó Újság*. = Pesti Napló 1898. dec.25., 9.

⁴⁰ *Eleven újság Az Esti kiadóhivatalában*. = *Az Est* 1931. febr. 8., 8.

⁴¹ *Az Est villanyújságjának betűi*. = Magyarország 1924. márc. 27., 10., és *Az Est* 1927. márc. 23., 7.

⁴² *Az Esti Kurír hangos újságja a Római-parton*. = *Esti Kurír* 1932. jún. 28., 5.

⁴³ *Beszélő újságot akarnak létesíteni Debrecenben*. = *Debreceni Újság* 1929. okt. 11., 3.

ről visszaverődő fényt – lencserendszeren keresztül – egy fényérzékeny szerkezetbe juttatta, s az itt hanggá alakult. Szántó Jenő egy-egy „lapszáma” mindössze 40–50 fillérbe került volna, de megszólaltatásához rádiókészülékre vagy gramofonhoz hasonló szerkezetre is szükség volt. A tetszetős találmány így nem futott be; s nemcsak bonyolultsága miatt, hanem, mert ekkor már közel két évtizede szólt és hódított a rádió.⁴⁴

A modern hírközlés, az új médiumok kérdésköréhez érkeztünk. A 20-as évek elején megindult rádióadások és az azt másfél évtizeddel megelőző filmújság, a filmhíradó elterjedéséhez.⁴⁵

A híradás mechanizmusát forradalmasító találmányoknak a megjelenését azonban már csak jelezzük, működésük részletezése túlmutatna dolgozatunk keretein. Egyetlen kísérlettel teszünk kivételt, a Szántó Jenő találmányával egyidős „légből kapott újság”-gal, amely a rádió-közvetítés hanganyagát – ismét olvashatóvá alakította – és újság formában kinyomtatta. Az újságrádió vagy ahogy hazájában nevezték, a „rádió facsimile” a múlt század negyvenes éveiben gyorsan terjedt; de mégsem tömegesen, mert meglehetősen költséges volt.⁴⁶ Az elektronika forradalma, amely napjainkban az internet működésébe torkollott – ezeket végleg elsodorta.

Tartva magunkat korábbi elhatározásunkhoz – az internet lehetőségeit csupán felvillantjuk. Ám két olyan ponton, amely – működéséhez kapcsolódva – érintkezik az újság hagyományos alakjával, ezúttal is rövid kitérőt teszünk. Elsőként az ún. fax-újságról szólunk, amelynek lényege, hogy egy központi adatbázisban ún. fax-postaládában szerkesztői összegyűjtik a híreket, majd az érdeklődő – a tartalomjegyzék alapján – kiválasztja és fax-formában kinyomtatja magának az őt érdeklő oldalakat.⁴⁷ Hasonlóan a betű, illetve a lapok hagyományos külalakja révén kötődik témánkhoz az internetnek az a szolgáltatása, amely válogatást készít a megjelent lapokból, oly módon, hogy elhagyja az apróhirdetéseket, s felveszi az újság érdemi közleményeit. Az olvasó – ismét tartalomjegyzék alapján – válogathat bennük, s a számára fontosat ugyanúgy kinyomtathatja, mint a fax-újságot.

Az utóbbi években egyre inkább gyarapszik azoknak a periodikumoknak a száma, amelyek elhagyva a hagyományos megjelenést, már csak és kizárólag az interneten olvashatók. Olyan is akad közöttük, amely korábban folyóiratként még kézbevehető volt, mint például 1960-tól 1995-ig a *Filmkultúra*, az egykori Magyar Filmintézet lapja, vagy az 1996-tól 1997-ig a *Merliner* kulturális havilap. Az előbbi 1996-tól, az utóbbi 1998-tól már csak on-line formában létezik.

⁴⁴ *A magyar feltalálók új diadala a beszélő újság.* = Pest 1943. szept. 9., 2.

⁴⁵ *Kino-Riport.* = A Nap 1913. nov. 16., 5. Frölich János és Fodor Aladár újságírók filmújságot alapítottak.

⁴⁶ TISZAY Andor: „Légből kapott” újságok. = Tolnai Világlapja 1940. dec. 25., 22.

⁴⁷ *A Goldwave faxújság a XXI. század újságja.* = Kurír 1994. febr. 26., 4.

Célzott réteglapok

A 19. és 20. század fordulóján nemcsak a lapok száma növekedett, megnőtt a szakosodásuk is. Az általános tartalmú hírlapok mellé felsorakoztak a legkülönbözőbb társadalmi rétegek, foglalkozások fórumai: a szakipari lapok, sport és vadászlapok, idegenforgalmi és tudományos szemlék; amely utóbbiak tudományágak szerint bomlottak és szaporodtak tovább.

A szakosodáshoz kapcsolódva jelentek meg azok a kiadványok, amelyek még e munkamegosztáson belül is különlegességet jelentettek; elsősorban azzal, hogy olyan társadalmi rétegeknek vagy csoportoknak adtak hangot, amelyeknek korábban a sajtóban nem volt megszólalási lehetőségük.

Háztartási alkalmazottak, cselédek életét és érdekeit képviselő lapról egy 1894-beni tudósításban olvastunk. Az Angliában megjelent *The Servants' Own Paper* a közvetlen szakmai kérdéseken túlmenően álláshirdetéseket is közölt, de érdeklődése kiterjedt a háztartás általános kérdéseire, s rendszeresen tudósított a férfi és női háztartási alkalmazottak klubjának működéséről, rendezvényeiről.⁴⁸

Tartalmát tekintve a *The Servants' Own Paper*rel rokonítható lady Emmerance Hoppe – ugyancsak angliai lapindítója, amely szintén a cselédek számára kínált olvasnivalót, azzal a különbséggel, hogy ő kívülről, munkaadóként képzelte el olvasóinak tájékoztatását, illetve érdeklődésük irányítását.⁴⁹

E gondoskodó szemlélettel szöges ellentétben áll a határozottabb fellépésű, 1884-ben Berlinben *Szakácsnék és Szobalányok Lapja* címmel kiadott újság, amely érdekvédelmet is képviselt. Pellengérré állította például azokat a háziaszszonyokat, akik a cukrot, vaját s egyebet elzártak szolgálóik elől, s nem bántak velük emberi módon. A szerkesztők javaslatát követve olvasóik elhatározták, hogy amely munkaadót a lap egy éven belül háromszor pellengérré állít, annál a továbbiakban senki nem vállal munkát.⁵⁰

Külön csoportot alkotnak a koldusok által megjelentett újságok. A magyar sajtó 1910-ben ad először róluk hírt; beszámolva a Párizsban és hetenként megjelenő *Koldusok Hírlapja* tartalmáról, amely rendszeresen tájékoztatta olvasóit az őket érintő eseményekről, többek között arról, hogy hol és mikor van fogadás, esküvő vagy temetés (természetesen a gazdagoknál), hiszen az ilyen családi eseményeknél az érintettek bőkezűen adakoztak.⁵¹

A „szakma” változásaihoz igazodva ez a rétegsajtó a következő évtizedekben kettévál. A harmincas években megjelenő *Journal des Mendigols* továbbra is hagyományos módon ír a koldulás helyeiről és lehetőségeiről, másrészt benne is felvetődik az érdekvédelem igénye. Szorgalmazza a hivatásos koldusok tömörülését és azt, hogy az „igazi” kéregetők zárják ki soraikból az álkoldusokat.⁵²

⁴⁸ *Cselédek Lapja*. = Magyarország 1894. febr. 16., 13.

⁴⁹ PETUR: *Cselédek újságja*. = Temesvári Hírlap 1908. szept. 1., 4.

⁵⁰ *Szakácsnék lapja*. = Szabadság (Nagyvárad) 1884. aug. 7., 3.

⁵¹ *Koldusok hírlapja*. = Otthonunk 1910. jún. 3., 3.

⁵² *Koldusok újságja*. = Pesti Hírlap 1935. máj. 14., 11.

Égészen más irányzatot képvisel az ugyancsak Párizsban megjelenő *Journal des Clochards*, amely a csavargókhöz kívánt szólni, azokhoz, akik nem koldusok és nem tolvajok, hanem elsősorban a szabad és nomád életforma hívei. Igaz, ők is társadalmon kívüliek, de életmódjukban a kaland és a kóborlás vágya dominált. Nem egy közülük korábban polgári foglalkozással rendelkezett, s némelyikük idővel felhagyott a szabad étellel és visszatért a társadalomba. A lapnak csöppnyi szerkesztősége is volt a Quarteier Latin-ban, s szerkesztője hivatásos újságírónak tartotta magát.⁵³

Említést érdemel a 20. század első évtizedében, Moszkvában kiadott *Boszjakaja Gazeta* (Mezítlábasok Újsága), amely Makszim Gorkijnak köszönheti létét. Ám tartalma jóval „vadabb” volt, mint a párisi testvérlapoké. Munkatársai az igazi csavargók, útonállóak, koldusok és ledér nők köréből kerültek ki, s tartalmában is elég nyersen és szokimondón számolt be a lebújok, bűntanyák, illetve az orosz leánykereskedelem és alvilág eseményeiről. Nem véletlen, hogy rövid időn belül betiltották.⁵⁴

A réteglapok körén belül két magyar nyelvűről is van híradásunk. Az egyikre a *Magyar Hírlap* 1936-os „interjúja” hívta fel a figyelmet. Egy bizonyos Darvas Ferenc ugyanis azt állította benne, hogy lapot indított a koldusok számára, amely a hivatásos kéregetők érdekeit kívánta képviselni, majd illetékességét bizonyítandó, néhány példát is elmondott a koldulás lélektani fogásaiból. A riporter sajnálatos módon nem nevezte meg az újság címét, csupán annyit árult el, hogy azt Újpesten adták ki. Így nem sikerült azonosítanunk, illetve kézbe vennünk.⁵⁵

A másik magyar nyelvű lapkísérletről a *Keleti Újság* 1931-es évfolyamából tudunk. Riportere elmondja, hogy a város vezetése Temesvárott *Munkanélküliek Lapja* címmel időszaki kiadványt alapított, sajátos szociális indítékkal – ha úgy tetszik – segélyezésként. Az újságot ugyanis a munka nélkül levők ingyen kapták, s az eladásból származó bevétel náluk maradt.⁵⁶

A szegények fórumai mellett illő szót ejtenünk ellentétükről a milliomosok lapjáról, a *Park Avenue Social Review*-ről. A New York-i hetilapot kizárólag a Park Avenue lakosai számára adták ki, csak ők lehettek előfizetői, vagy számonkénti vásárlói. Tartalma e milliomosok hétköznapijához és érdeklődési köréhez igazodott.⁵⁷

Egy egészen más és nagyon pontosan körülhatárolható kört képeznek a börtönújságok. Ugyanakkor bármennyire rendkívüli körülmények között készülő és rendkívüli sorsokhoz kötődő laptípusról van szó, világszerte elterjedt. 1913-ban

⁵³ G. J.: *A világ legfurcsább szerkesztősége egy kis párisi kávéházban.* = Esti Kurír 1938. máj. 26., 11.

⁵⁴ *A Mezítlábas Újság.* = Újságkiadók Lapja 1907. okt. 4.

⁵⁵ NÓGRÁDI Béla: *Koldus-újságot alapított egy angyalföldi kéregető ...* = Magyar Hírlap 1936. márc. 22., 10.

⁵⁶ GYÁRFÁS Endre: *Kaland az ismeretlen munkanélkülivel ...* = Keleti Újság (Kolozsvár) 1931. márc. 28., 4.

⁵⁷ *Dollármillimosok hetilapja.* = Pesti Hírlap 1935. jún. 26., 6.

a *Pesti Napló* két angol nyelvű börtönlapról is beszámolt: elsőnek a Sidneyben megjelenő *The Compendium* címűről, utóbb az Angliában, Dél Walesben jelentet párjáról. Mindkét lap „küivülről” szerkesztett, azaz a börtönigazgatóságok kívánták bennük a rabságban lévőket tájékoztatni, illetve tanácsokat adni: miként lehet a büntetést letöltve a szabad világba beilleszkedni. A dél-walesi kiadvány első vezércikkét egyenesen az igazságügy-miniszter írta, aki szerint: „az alapítók egyetlen kívánsága, hogy azok, kik most e lapot olvassák, a későbbi időkben a változott viszonyok következtében azt soha többé ne lássák.”⁵⁸

Hasonló célokat tűzött ki 1930-ban a váci börtön elítélteji számára készített *Fogház Újság*, amelyet az országos fegyintézet igazgatósága adott ki. A szerkesztőség elgondolását kifejezően mutatja a lap karácsonyi száma, amely a *Bizalom* nevet viselte.⁵⁹

Keveset változik a világ! Hasonló szellemisséggel találkozunk az Igazságügy Minisztérium Büntetésvégrehajtás Országos Parancsnokságának legfrissebb, 1992-ben indított *Börtönújság* című hetilapjában: „Amit ebben a zárt világban jól érzékelünk, azt a közvéleménnyel is meg kell értetni” – írja bevezetőjében. Majd ismerős fordulattal szerkesztője itt is azt kívánja, hogy akik olvassák, idővel soha többet ne tartsák kezükben e „zöldújságot”. (Az újságpapír színe miatt – hívják így a lapot.)

E felülről irányított és nyomdai úton készült lapokkal szemben érdekesebbek azok, amelyeket maguk az elítéltek adtak ki, nem egyszer titokban és primitív eszközökkel. Ilyen volt például az 1929-ben Szolnokon készített *Igazmondó*. Szerkesztője álnevet használt és kiadványát „Lopotikai időszaki lapnak” nevezte.⁶⁰

„Akasztófahumor” vegyült a néhány évvel korábban, 1921-ben a kassai börtönben a magyar politikai foglyok által összeállított *Kis Egérfogó* című börtönújság – címébe és tartalmába is. A humor védelmét kívánva olvasóinak a bezártság elviselésére.⁶¹

Hasonló motívumok állnak a marosvásárhelyi ifjúmunkások által 1930-ban a helyi törvényszéki börtönben írt *Cellában* is. A hatoldalas lapocska idézetei: „... nem tudtuk elviselni a semmittevést ...” „... az aktív mozgalomtól elválasztanak a börtönfalak ...” – jól érzékeltetik, hogy ez a „lapcsinálás” egyfajta pót-cselekvés; az önmegőrzést, a megmaradást szolgálja.⁶²

A sor végére hagytuk azokat a címeket, amelyek megemlítését különleges tartalmuk indokolhatja. A *Revue de Monte-Carlo* például csupa számokból áll. Akár a montecarloi kaszinó hivatalos lapjának is tekinthető, hiszen oldalai a rulett-asz-

⁵⁸ *Fegyencek Lapja*. = *Pesti Napló* 1913. febr. 12., 13., Rabok lapja. 1913. jún. 3., 29.

⁵⁹ *Fogház Újság*. = *Pesti Hírlap* 1930. jan. 9., 10.

⁶⁰ *Lapot indítottak a szolnoki fogházban a foglyok*. = Magyarország 1929. márc. 28., 4.

⁶¹ BEKÁNY László: *Halálraítéltek szerkesztették a hadbíróóság fogházában ... a Kis Egérfogót*. = Zemplén 1939. aug. 27., 5. és *Kézzel írt, eredeti tollrajzokkal díszített börtönújságot adtak ki ... Nyitra vármegye* 1940. febr. 11., 1–2.

⁶² BUNTA Péter: *Ifjú harcosokra, kommunistákra emlékezünk*. = Korunk (Kolozsvár) 1969. 271–276.

taloknál kialakult nyerő számokat sorjázták. „Százaz” közleményei ellenére sok volt az előfizetője, akik az így megismert számokból igyekeztek új kombinációkat kialakítani, természetesen a „biztos” nyeremény reményében.⁶³

Nem különben rendkívüli a tartalma annak az újságnak, amelyet Bécsben adtak ki a 19. század elején. *Fekete Újság* volt a címe, fejlécén a halál ábrázolata állt, s csupán szerencsétlenségekről, öngyilkosokról, illetve gyilkosságokról és elkövetőikről szólt.⁶⁴

Ide sorolható a harmincas években, Amerikában kiadott *Kalandkeresők Újsága* is, amely különféle utazásokat és történeteket mutatott be a világ minden sarkából. Cikkeinek nagy része az olvasók által feltett kérdésekre készült. Feleltek például arra, melyik a legrövidebb út Ázsia átszelésére, melyik a földnek az része, ahol a különböző fajtájú gyümölcsökből legbővebb a termés ... E válaszokat felkért földrajzi szakértők, kutatók, vadászok, hajóskapitányok adták.⁶⁵

Végül nem maradhat ki a londoni földalatti vasútak igazgatósága által 1906-ban közzétett *Vakond* című lap sem, amely hetente jelent meg, s az utazók ingyen kapták, – tapintatos meggondolás alapján. Az igazgatóság ugyanis így próbálta elejét venni annak, hogy menet közben az utasok egymásra bámszkozjanak, ami az ülések beosztásánál fogva a nőkre kellemetlennek tartottak.⁶⁶

A példákat sorolhatnánk tovább, ám célunk nem a teljesség, az érdekességek és kuriózumok maradéktalan feltérképezése volt, hanem annak a tágabb összefüggésnek a bemutatása, hogy a nyomtatott sajtó milyen hallatlanul gyorsan és hajlékonyan reagál az életben felmerülő jelzésekre és igényekre. – Ezt a tulajdonságát napjainkban is megtartotta, amikor új és új formákban ismétli meg a tanulmányunkban fellelhető ötleteket és kezdeményezéseket. Így például már évek óta kézbevehető a föld alatt közlekedők számára készült napilap, a *Metro*, amelyet szintén ingyen kínálnak szerkesztői (igaz, más céllal és tartalommal). Viszontláthatjuk a munka- illetve lakásnélküliek laptípusát, az 1994-ben indult *Fedél Nélkül* címűt, amely egyben a nélkülozók anyagi segélyezését szolgálja. S amelynek versenytársa is akadt a munka- és lakásnélküliek viszonylag „jobb” rétege, a „nyakkendősök” terjesztette *Flaszter* címűben. (Kivitele is szakszerűbb és színesebb.)⁶⁷ Ugyanakkor nem hagyhatjuk említetlenül, hogy a *Fedél Nélkül* szerkesztői 2001 augusztusától *Zeitung der Obdachlosen*, ugyanaz év szeptemberétől pedig *Homes Newspaper* címmel lapjuk német és angol címváltozatát is megjelentetik.

Az alkalmazkodás, az új igények kielégítése jellemzi az újfajta referálólapot, a *Talozót* és mellette a réteglapok tucatjait, amelyek az új életmódhoz és érdeklődéshez kapcsolódnak.

⁶³ *Egy újság, amelyben csak számok vannak.* = Pesti Hírlap 1930. jan. 12., 15.

⁶⁴ BELEZSÉRY Jenő: *Bécs, száz évvel ezelőtt. A hírlapok.* Rozsnyói Híradó 1875. nov. 21., 1.

⁶⁵ *Kalandkeresők újságja.* = Népszava 1938. ápr. 14., 2.

⁶⁶ *Londonban egy „földalatti” újság ...* = Temesvári Hírlap 1909. jún. 5., 3.

⁶⁷ TARDOS János: *Egy újság, amellyel senki sem takarózik.* = Magyar Hírlap 1995. dec. 9., 8.

Befejezésül ismételten szeretnénk aláhúzni, hogy a témánkba tartozó különleges esetekkel nem öncélúan foglalkoztunk. Példáikkal a sajtó természetét, szerkezetét s nem utolsósorban társadalmi szerepét szeretttük volna jobban megismertetni és árnyalni; egyben felmutatva azokat a lehetőségeket, amelyeket a – forrásokként használt – lapok tanulmányozása a további kutatások számára jelenthet.

ÉVA LAKATOS

Des éditions parues au bord d'un aréonef jusqu'au journal des vagabonds

Curiosités et raretés d'histoire de presse

L'étude souhaite donner une revue modeste des curiosités de la presse: des périodiques parus en circonstances extraordinaires, oubien à contenu ou à public peu commun. Des lieux de publications elle présente les journaux parus au bord des navires ou de trains transcontinentaux, au bord d'aéronef ou sur la glace du lac de Boden. Quelques journaux sont illustrés à cause de leurs rédacteurs: périodiques rédigés uniquement par des femmes, ou par des enfants, ou encore par une seule personne. Parmi ses titres se trouvent beaucoup de pièces à matière extraordinaire: toile-ciré, serviette, plastron, mouchoir, papier à cigarettes, ou encore de la pâte cuite. A côté des revues mini ainsi que des géantes, l'étude présente des journaux électriques et sonores, autant que de pièces spéciales destinées à un public restreint – aux bonnes, aux mendiants, aux prisonniers, aux clochards ou aux chômeurs.

Le panorama est achevé par les curiosités de contenu: les numéros gagnants des jeux de hasard de Monte-Carlo, les différentes histoires de crime, d'assassinats etc. – Toutefois ces curiosités ne sont pas étudiées pour elles-mêmes; au contraire, pour faire voir à travers de celles-ci, les lois intérieures et le rôle social de la presse.